

**ХУСУСИЯТҲОИ МАЪНОИЮ
ГРАММАТИКИИ ЯК УНСУРИ
ЁВАР ДАР НАЗМИ ҲОФИЗ**

**СЕМАНТИКО-
ГРАММАТИЧЕСКИЕ
ОСОБЕННОСТИ ОДНОГО
ВСПОМОГАТЕЛЬНОГО СЛОВА
В ПОЭЗИИ ХАФИЗА**

**SEMANTIC-GRAMMATICAL
PECULIARITIES OF ONE
AUXILIARY WORD IN THE
POETRY OF HAFIZ**

Олимҷонов Мусо Обидович, д.и.ф., дотсент,
сардори раёсати илм ва инноватсияи МДТ «ДДХ ба
номи академик Б. Гафуров» (Хучанд, Тоҷикистон)

Олимджонов Мусо Обидович, д-р филол. наук,
доцент, начальник управления науки и инноваций
ГОУ «ХГУ имени академика Б.Гафурова»
(Худжанд, Таджикистан)

Olimjonov Muso Obidovich, associate professor, head
of the department of science and innovation under the
SEI "KhSU named after academician B. Gafurov
(Khujand, Tajikistan) e-mail: olimi73@mail.ru

Хусусиятҳои маъноию грамматикӣ калимаи **магар** дар назми Ҳофиз ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Ин унсури лугавӣ дар назми Ҳофиз фаровон ба кор рафта, дар маъно ва вазифаҳои зиёди грамматикӣ истифода шудааст. Маълум шуд, ки дар ашъори Ҳофиз калимаи **магар** дар вазифаҳои зерин ба кор рафтааст: 1) пешоянд (**ба чуз**); 2) феъли модалӣ (**шоистан**) дар ҷумлаи мураккаби тобеъ; сарҷумлаи мураккаби тобеъ; дар таркиби ҷумлаи содаи ҷумлаи мураккаби тобеъ; ҷумлаи пайравӣ таркиби ҷумлаи мураккаби тобеъ; 3) ҳиссаҳои саволӣ (**оё**) дар таркиби ҷумлаи саволи таркиби ҷумлаи мураккаби пайваст; дар таркиби сарҷумла; 4) ҳиссаҳои маҳдудӣ (**танҳо, фақат**), 5) пайвандаки тобеъкунанда. Таҳлил нишон дод, ки калимаи **магар** дар вазифаҳои феъли модалӣ ва ҳиссаҳои саволӣ нисбат ба дигар вазифаҳо бештар дучор меояд. Дар вазифаи пайвандак низ барои ифодаи маъноҳои мухталиф (объект, мақсад, ҳилоф...) хизмат намудааст.

Калидвожаҳо: ашъори Ҳофиз, калимаи ёвари **магар**, пешоянд, пайвандак, пайвандаки тобеъкунанда, феъли модалӣ, ҳиссаҳои саволӣ, ҷумлаи мураккаби пайваст, сарҷумла, ҷумлаи пайрав

Проанализированы семантико-грамматические особенности слова **магар** (разве, неужели, может быть, кроме) в поэзии Хафиза. Отмечается, что данное слово в поэзии Хафиза употребляется очень часто в разных значениях и с многочисленными грамматическими функциями. Установлено, что в поэзии Хафиза слово **магар** используется в следующих функциях: 1)предлога (кроме, за исключением); 2)модального глагола (шоистан)(быть достойным, приличествовать) в сложноподчиненных предложениях, в главном предложении сложноподчиненного предложения, в простом предложении в составе сложноподчиненного предложения, придаточного предложения в составе сложноподчиненного предложения; 3)вопросительной частицы (разве, ли) в составе вопросительного предложения в сложносочиненном предложении; в составе главного предложения; 4)ограничительной частицы (только); 5) подчинительного союза. Анализ показывает, что слово **магар** больше всего используется в функции модального глагола и вопросительной частицы. Также наблюдается употребление **магар** в функции союза для обозначения разных значений (объекта, цели, противительного значения).

Ключевые слова: поэзия Хафиза, вспомогательное слово **магар**, предлог, союз, подчинительный союз, модальный глагол, вопросительная частица, сложноподчиненное предложение, главное предложение, придаточное предложение

The article analyzes the semantic and grammatical features of the word **magar** (unless, really, maybe, except) in the poetry of Hafiz. It is noted that this word is used very often in the poetry of Hafiz. It has been established that in the poetry of Hafiz the word **magar** is used in the following functions: 1) preposition (except, with the exception of); 2) a modal verb (**shoistan**) (to be worthy, to be appropriate) in complex sentences, in the main clause of a complex sentence, in a simple sentence as part of a complex sentence, in a subordinate clause as part of a complex sentence; 3) interrogative particle (unless, whether) as part of an interrogative sentence in a compound sentence; as part of the main clause; 4) restrictive particle (only); 5) a subordinating conjunction. Analysis shows that the word "magar" is most often used as a modal verb and interrogative particle. **Magar** is also used as a conjunction to denote various meanings (object, goal, adversative).

Key-words: poetry of Hafiz, auxiliary word **magar**, preposition, conjunction, subordinating conjunction, modal verbs, interrogative particle, complex sentence, principal clause, subordinate clause

Дар вақти мутолиаи девони Ҳофиз дар қатори дигар масъалаҳо корбурди морфемаи «магар» диққати моро ба худ машғул дошт. Азм бар он намудем, ки абёте, ки ҳиссаи «магар»-ро доранд, гирдоварӣ ва маънову вазифаҳои онро муайяну муқаррар намоем. Маълум гардид, ки вижагиҳои корбурди «магар» дар забони адабиёти классикӣ ва ҳамчунин ғазалиёти Ҳофиз диққати дигар пажӯҳишгаронро низ ба худ машғул доштааст [ниг. 7; 12].

Вожаи «магар» дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба се маънӣ тафсир шудааст: 1. «пешоянд чуз, ғайр аз, илло; 2. шояд ки ..., мумкин аст ки ... *ҳиссаҳои саволи* оё [13, ҷ.1, с.617]. Дар «Фарҳанги тафсири забони тоҷикӣ» ҳамин маъно тақрор шудааст, вале бо як ғалат (шояд техникӣ бошад!): «магар»-ро на пешоянд, балки «пешванд» донистаанд, ки «ба ҷумла маънои истисно медиҳад» [14, ҷ.1, с.736]. Устод Айнӣ калимаи мавриди назарро ба ду маънӣ ин тавр шарҳ додааст: «1. калимаи пурсиши инкорӣ аст (**магар ман ба ту неки накардаам?** – яъне албатта неки кардаам); 2. калимаест, ки исми дар поёни худ бударо аз ҳукми дар болои худ буда мебарорад (**ҳама омаданд магар Аҳмад**, яъне Аҳмад наомад)» [1, с.189].

М.Бурҳон тафсири «магар»-ро чунин зикр кардааст: «тарҷамаи **илло** аст ва аз барои истисно меояд; ва дар мақоми шакл ва гумон истеъмом мекунад, на дар мақоми яқин ва таҳқиқ; ва гоҳе дар мақоми яқин ва таманно ҳам меояд» [3, ҷ.3, с.105].

Аллома Деҳхудо дар «Луғатнома» ба ҳашт маънӣ корбурд гардидани «магар»-ро зикр кардааст: 1. ба вазифаи пешояндҳои аслии таркибии номии ғайриизофии «ба чуз; ғайр аз»; 2. ба вазифаи калимаҳои модалии «бояд; бошад» ва пайвандаки «балки»; 3. ба вазифаи пайвандаки пайвастанданҳои ҷудоии «ё»; 4. ба вазифаи ҳиссаҳои саволи «оё»; 5. ба вазифаи ҳиссаҳои «ҳамоно»; 6. ба вазифаи ҳиссаҳои «гӯё»; 7. ба вазифаи «қазоро; аз қазо; иттифоқан» 8. ба вазифаи ҳиссаҳои маҳдудии «танҳо; фақат»; 9. ба вазифаи калимаи модалии «шояд» [5, ҷ.2, с.2798].

Дар «Фарҳанги форсӣ»-и М.Муин шакли паҳлавии калима ба ду гуна: *mā-hakar ma-agar* зикр шуда, дар ду маънӣ тафсир шудааст: «1. ҳарфи истисноӣ аст ва он калимаи баъд аз худро аз ҳукми моқабл ҷудо мекунад; илло; ба чуз; ... 2. қайди истифҳом: оё» [9, ҷ.4, с.4324].

Ҳасан Анварӣ дар забони форсӣ ба 8 маънӣ корбурд шудани «магар»-ро муқаррар намудааст: 1. барои баёни истисно ба кор меравад; **чуз**; 2. барои баёни тардид ҳамроҳ бо инҳисор; **шояд фақат; шояд танҳо; то фақат**; 3. барои пурсиш маъмулан ҳамроҳ бо эътироз ба кор меравад; 4. барои баёни пурсиши инкориву салбӣ ба кор меравад; 5. бошад ки, умеди он ки; 6. барои баёни тардид ба кор меравад; **шояд; шояд ки**; 7. чуз ин ки; 8. аз қазо; иттифоқан; 9. гӯё; пиндорӣ; мисли ин ки; 10. ҳамоно; 11. қатъан [2, ҷ.7, с.7304-7305].

Дар «Фарҳанги решашинохти забони форсӣ» роҷеъ ба «магар» омадааст: «Магар (ҳарфи изофа): илло, чуз; қайд шояд; шояд танҳо» [17, ҷ.4, с.2632]. М.Ҳасандӯст таркиби морфемавии ин воҳиди забонро аз «ма+агар» медонад ва барои дарёфти маълумоти бештар ба чузҳои он - «ма» [17, ҷ.4, с.2552] ва «агар» [17, ҷ.1 с.257] даъват мекунад [17, ҷ.4, с.2632].

Хонларӣ роҷеъ ба магар дар ин фикр аст: «калимаи «магар» мураккаб аз ҳарфи нафӣ *та* дар форсии миёна ва *agar* ҳарфи истисноӣ аст муодили «чуз» ва «ғайр аз» дар форсии имрӯз» [16, ҷ.3, с.618]. Ҳамзамон дар вазифаҳои феъли *шоистан*, ҳиссаҳои саволӣ, калимае, ки ба нақл сурати гумон бибахшад, мисли «шундаам», «овардаанд», «гуфтаанд» ба кор рафтани *магар* таъкид шудааст [16, ҷ.3, с.618-620].

Муҳаққиқ А.Халилов дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ дар вазифаи ҳиссаҳои саволӣ ба ду маънӣ: ифодаи тахмин, саволи шубҳаомез ва дар ҷумлаҳои инкорӣ дар инкори мазмунӣ ҷумла ба кор рафтани калимаи «магар»-ро ба мушоҳида гирифтааст [15, с.68-69].

Калимаи «магар» дар назми Одамушшуаро ва Камол ба се маънӣ [11, с.141; 19, с.291], дар ашъори Ҷомӣ ба чаҳор маънӣ [10, ҷ.1, с.352] истифода шудааст.

Маводи аз назми Ҳофиз гирдоварда нишон медиҳад, ки вожаи *магар* вазифа ва маъноҳои гуногунро адо намудааст. Аз ҷумла:

1. Калимаи *магар* дар вазифаи пешоянд. Яке аз вазифаҳои калимаи *магар*, ки дар фарҳангҳои тафсири ишора шудааст, дар вазифаи пешоянд ба кор рафтани он аст. Маводи ҷамъовардаи мо низ нишон медиҳад, ки Ҳофиз дар чанд маврид калимаи «магар»-ро дар ин вазифа ба кор бурдааст. Чунончи, дар ин абёт:

*Қадаҳ мағир чу Ҳофиз, магар ба нолаи чанг,
Ки бастаанд бар абрешими тараб дили шод!* [с.127]³

*Шабӣ зулмату биёбон ба кучо тавон расидан?
Магар он ки шамъи рӯят ба раҳам ҷароғ дорад.* [с.129]

*Ҳадиси дӯст нагӯям, магар ба ҳазрати дӯст,
Ки ошно сухани ошно нигаҳ дорад.* [с.133]

*Ҳеч рӯе нашавад ойинаи ҳаҷлаи бахт,
Магар он рӯй, ки моланд дар он сумми саманд.* [с.187]

*Магар ба рӯйи дилорои ёри моҳрӯе,
Ба ҳеч ваҷҳи дигар кор бар намеояд.* [с.221]

*Чун ғаматро натавон ёфт магар дар дили шод,
Мо ба уммеди ғамат хотири шоде талабем.* [с.328]

*Дарего, айши шабгире, ки дар хоби саҳар бигзашт,
Надонӣ қадри вақт, эй дил, магар вақте ки дармонӣ.* [с.411]

Ба назар чунин мерасад, ки, аввалан, муродифи калимаи *магар* дар матнҳои боло пешоянди таркибии номии «ба чуз» ба шумор меояд, сониян, дар ин вазифа ба кор рафтани *магар* нисбат ба вазифае, ки дар поён мебинем, камтар аст.

³ Тамоми мисолҳо аз «Девон»-и Ҳофиз, ки дар ҷилди 29-уми маҷмуаи «Ахтарони адаб» ба нашр расидааст (таҳияи матн аз Ш. Исрофилниё. – Душанбе: Адиб, 2015. – 480 с.), гирифта шуда, минбаъд танҳо саҳифаи китоб нишон дода мешавад.

2. Калимаи *магар* дар вазифаи феъли модалӣ. Дигар аз вазифаҳои калимаи *магар* дар назми Ҳофиз ва ҳам дар забони адабиёти классикӣ дар вазифаи калимаи модалии *шоистан* дар шакли *шояд*, ки таърихан шахси сеюми танҳои аорист аст [4, ҷ.1, с.186; 8, с.199], корбурд шудани он аст. Чунончи:

Манам, ки бе ту нафас мекашам, зиҳӣ хачлат,
Магар ту афв кунӣ, в-арна чист узри гуноҳ?! [с.366]

Мояи хушдилий он ҷост, ки дилдор он ҷост,
Мекунам ҷаҳд, ки худро магар он ҷо фиканам. [с.312]

Калимаи *магар* дар вазифаи феъли модалии *шоистан* метавонад, ки бо феъли асосӣ ҳампахлу ояд ва ё аз феъли асосӣ дур ҷой гирад, чунончи:

Биё, биё, ки замоне зи май хароб шавем,
Магар расем ба ганҷе дар ин харобобод. [с.127]

Хотират кай рақами файз назирад? Ҳайҳот!
Магар аз нақши пароканда варақ сода кунӣ! [с.414]

Дар ҳар ду маврид ҳам феъли модалии *шоистан* «бо шакли аористи феъл мувофиқат карда, барои ифодаи маънои эҳтимолии амал ва пурқувват кардани он истеъмол меёбад» [4, ҷ.1, с.186; 8, с.199].

Калимаи *магар* дар вазифаи феъли модалӣ ҳам бо феълҳои сода ва ҳам бо феълҳои таркибӣ ба кор рафтааст, мисли:

Биё, ки фурқати ту чашми ман чунон дарбаст,
Ки фатҳи боби висолат магар кушояд боз. [с.241]

Мурғ сон аз қафаси хок ҳавойӣ гаштам,
Ба ҳавое, ки магар сайд қунад шаҳбозам. [с.300]

Унусури луғавии *магар* дар вазифаи феъли модалӣ дар таркиби навъҳои мухталифи фикр – ҷумлаҳои содаи таркиби ҷумлаи мураккаби пайваст, ҷумлаи пайрави таркиби ҷумлаи мураккаби тобеъ, сарҷумлаи ҷумлаи мураккаби тобеъ истифода шуда, дар ҳар маврид вазифаи эҳтимолии амал ва пурқувват кардани амалро адо намудааст. Аз ин ҷиҳат маводи мавҷударо ба ин дастаҳо ҷудо намудем:

1) калимаи *магар* дар вазифаи феълӣ модалӣ дар таркиби ҷумлаи содаи таркиби ҷумлаи мураккаби пайваст:

Бисӯхт Ҳофизу бӯе ба зулфи ёр набурд,
Магар далолати ин давлаташ сабо бикунад. [с.183]

Магарам чашми сиёҳи ту биёмӯзад кор,
В-арна мастурию мастӣ ҳама кас натвонанд. [с.189]

Магар Хизри муборакпай дарояд,
Зи юмни ҳимматаш коре гушояд. [с.442]

2) калимаи *магар* дар вазифаи феъли модалӣ дар таркиби ҷумлаи пайрав:

Зи рақоби девсират ба Худои худ паноҳам,
Магар он шаҳоби соқиб мададе диҳад, Худоро. [с.42]

Додаам бози назарро ба тазарве парвоз,
Боз хонад магараш нақшу шикоре бикунад. [с.183]

*Хоҳам шудан ба майкада гирёну додхоҳ,
К-аз дасти ғам халоси ман он ҷо **магар** шавад.* [с.214]

- 3) калимаи *магар* дар вазифаи феъли модалӣ дар таркиби сарчумла:

***Магар** ки лола бидонист бевафоии даҳр,
Ки то бизоду бишуд, ҷоми май зи каф нанҳод.* [с.127]

*Ҷамоли Каъба **магар** узри раҳравон хоҳад,
Ки ҷони зиндадилон сӯхт дар биёбонаш.* [с.257]

***Магар** девона хоҳам шуд дар ин савдо, ки шаб то рӯз
Сухан бо моҳ мегӯям, парӣ дар хоб мебинам.* [с.320]

- 4) калимаи *магар* дар вазифаи феъли модалӣ дар таркиби ҷумлаи сертаркиб:

*Дил ба уммеди садое, ки **магар** дар ту расад,
Нолаҳо кард дар ин кӯҳ, ки Фарҳод накард.* [с.146]

*Ман арчи Ҳофизи шахрам, ҷаве намеарзам,
Магар ту аз карами хеш ёри ман боӣш.* [с.395]

Ҳамин тавр, воҳиди луғавии *магар* дар вазифаи феъли модалии *шоистан* дар назми Ҳофиз 27 (бисту ҳафт) маротиба дучор омад.

3. Калимаи *магар* дар вазифаи ҳиссачаи саволӣ. Яке аз вазифаҳои дигари вожаи *магар*, ки дар фарҳангҳо зикр шуда, дар забони адабиёти классикӣ собикаи дерин дорад, ба вазифаи ҳиссачаи саволии «оё» истифода шудани он аст. Дар назми Хоҷа Ҳофиз низ ин вазифаи калимаи *магар* зиёд ба назар расид ва аз рӯйи таносуб баъд аз вазифаи *магар* ба маънои феъли модали «шоистан» дар ҷойи дувум қарор дорад. Аз рӯйи маводи зеридаст матнҳое, ки дар онҳо *магар* вазифаи ҳиссачаи саволии «оё»-ро адо намудааст, ба се даста чудо намудан мукин аст:

- 1) *магар* ба маънои ҳиссачаи саволӣ дар таркиби ҷумлаи сода:

*Эй чанг фуру бурда ба хуни дили Ҳофиз,
Фикрат **магар** аз ғайрати Қуръону Худо нест?* [с.94]

*Зи хонақоҳ ба майхона меравад Ҳофиз,
Магар зи мастии зуҳди риё ба хуш омад?! [с.174]*

- 2) вожаи *магар* дар таркиби ҷумлаи содаи саволии таркиби ҷумлаи мураккаби пайваст:

*Рӯйи ту **магар** ойнаи лутфи илоҳист?
Ҳаққо, ки чунин асту дар ин рӯю риё нест.* [с.93]

*Тимори ғарибон сабаби зикри ҷамил аст,
Ҷоно, **магар** ин қоида дар шаҳри шумо нест?* [с.93]

*Рақиб озорҳо фармуду ҷойи ошӣ нагзоист,
Магар оҳи саҳархезон сӯйи гардун нахоҳад шуд?! [с.166]*

*Мудом хирқаи Ҳофиз ба бода дар гараб аст,
Магар зи хоки харобот буд тинати ӯ?! [с.357]*

- 3) ҳиссачаи *магар* дар таркиби сарчумла истифода шуда, онро оҳанги саволӣ додааст:

***Магар** кушоиши Ҳофиз дар ин харобӣ буд,*

Ки бахшиши азалаи дар майи муғ он андохт. [с.53]

*Даҳони тангу ширинаи **магар** муҳри Сулаймон аст,
Ки нақши хотами лаълаи ҳаҳон зери нигин дорад? [с.133]*

***Магар** ту шона задӣ зулфи анбарафиноро,
Ки бод ғ олиясои асту хок анбарбӯст. [с.86]*

***Магар** вақти вафо парвардан омад,
Ки фолам «ло тазарнӣ фардан» омад. [с.442]*

*Соқӣ **магар** вазифаи Ҳофиз зиёда дод,
К-ошуфта гаит турраи дастори мавлавӣ. [с.422]*

4) *магар* дар таркиби ҷумлаи содаи сертаркиб ба кор рафтааст:

*Насиҳатгӯи риндонро, ки бо ҳукми қазо ҷанг аст,
Дилаи бас танг мебинам, **магар** соғар намегирад? [с.154]*

*Зухра созе хуш намесозад, **магар** удаи бисӯхт,
Кас надорад завқи мастӣ, майгусоронро чӣ шуд? [с.170]*

*Надонам, навҳаи қумрӣ ба тарфи ҷӯйборон чист,
Магар ӯ низ ҳамчун ман ғаме дорад шабонрӯзӣ? [с.392]*

*Гуфт: Ҳофиз, дигарат хирқа шароболуда-ст,
Магар аз мазҳаби ин тоифа боземадаӣ?! [с.374]*

*Чаими худро гуфтам: Охир, як назар сераи бибин,
Гуфт: «Меҳоҳӣ **магар**, то ҷӯи хун ронад зи ман?» [с.353]*

*Гуфт: **Магар** зи лаъли ман бӯса надорӣ орзу?
Мурдам аз ин ҳавас, вале қудрату ихтиёр ку? [с.362]*

Таҳлили мисолҳо собит месозанд, ки Ҳофиз калимаи «магар»-ро дар вазифаи ҳиссаҷаи саволии «оё» дар қолабҳои мухталифи ифодаи фикр (сода, мураккаб ва сертаркиб) истифода намудааст. Аз рӯи шумори мо, дар ин вазифа ҳиссаҷаи *магар* дар 22 (бисту ду маврид) дучор омад.

4. Калимаи *магар* дар вазифаи ҳиссаҷаи маҳдудӣ. Дар заминаи маводи ҷамъшуда метавон ба бардоште расид, ки яке аз вазифаҳои калимаи *магар* дар назми Ҳофиз ба вазифаи ҳиссаҷаи маҳдудӣ – *танҳо*, *фақат*, истифода гардидаи аст. Ин вазифаи «магар»-ро дар байтҳои зерин мушоҳида намудан мумкин аст:

*Чунон занад раҳи ислом ғ амзаи соқӣ,
Ки иҷтиноб зи саҳбо **магар** Сухайб қунад. [с.184]*

*Шарҳи ин қисса **магар** шамъ барорад ба забон,
В-арна, парвона надорад ба суҳан парвое. [с.425]*

***Магар** Хизри муборакпай тавонад,
Ки ин танҳо бад-он танҳо расонад. [с.443]*

Мисолҳо нишон медиҳанд, ки дар вазифаи ҳиссачаи маҳдудӣ калимаи *магар* ҳамагӣ се карат ба кор рафтааст.

5. Калимаи *магар* дар вазифаи пайвандак. Яке аз вазифаҳои грамматикии калимаи *магар* дар назми Ҳофиз дар вазифаи пайвандаки тобеъкунанда ба кор рафтани он аст, ки ин вазифааш аз мадди назари фарҳангшиносон берун мондааст. Маълум мегардад, ки *магар* вазифаҳои пайвандакҳои зеринро адо намудааст:

1) *магар* дар вазифаи пайвандаки хилофӣ (*ҳарчанд*, *бо вуҷуди он ки*):

*Тақя бар ҷойи бузургон натавон зад ба газоф,
Магар асбоби бузургӣ ҳама омода кунӣ.* [с.414]

Байти мазкур аз ду ҷумлаи сода иборат буда, мисраи якум ҷумлаи содаи якум ва мисраи дувум ҷумлаи содаи дуюм аст. Ҷумлаи содаи якум сарҷумла буда, суоли «ба хилофи чӣ?»-ро талаб мекунад. Ба ин суол ҷумлаи содаи дуюм, ки пайрави сарҷумла аст, ҷавоб мешавад.

2) *магар* дар вазифаи пайвандаки мақсад (*то*; *то ки*):

*Чу хома дар раҳи фармони ӯ сари тоат
Ниҳодаем, магар ӯ ба тег бардорад.* [с.128]

Дар ин байт, ки ҳамчунин аз ду ҷумлаи сода иборат аст, ҷумлаи сода бо мисраи таносуб надорад: мисраи якум бо иловаи хабари «ниҳодем» ҳудуди ҷумлаи содаи якум ва аз ҷузъи *магар* то охири мисраи дуюм ҷумлаи содаи дигар аст. Ҷумлаи содаи якум – сарҷумла ва ҷумлаи содаи дуюм ҷумлаи пайрав аст. Аз сарҷумла саволи «ба кадом мақсад?» мебарояд ва ба ин савол ҷумлаи пайрав ҷавоб мешавад.

Дар байти зер низ *магар* айнан вазифаи болоро адо намудааст:

*Ҳофиз, ин хирқа бияндоз, магар ҷон бибарӣ,
К-ошаи аз хирмани солусу каромат бархост.* [с.57]

*Маям деҳ, магар гардам аз айб пок,
Барорам ба шират саре з-ин мағок.* [с.446]

3) *магар* дар вазифаи пайвандаки объект (пуркунанда):

*Гуфтам магар ба гиря дилаш меҳрубон кунам,
Чун сахт буд, дар дили сангаш асар накард.* [с.147]

Матни боло ҷумлаи мураккаби сертаркиб буда, аз ҷаҳор ҷумлаи сода иборат аст: ҷумлаи содаи якум: «гуфтам»; ҷумлаи содаи дуюм: «ба гиря дилаш меҳрубон кунам»; ҷумлаи содаи сеюм: «чун сахт буд»; ҷумлаи содаи чорум: «дар дили сангаш асар накард». Дар ин матн ду пайвандак истифода шудааст: пайвандаки якум «магар» аст, ки вазифаи пайвандаки синтаксисии «ки»-ро адо кардааст; пайвандаки дувум – «чун». Ҷумлаҳои содаи якуму ҷаҳорум – сарҷумла ва ҷумлаҳои дуюму сеюм ҷумлаи пайраванд. Ҷумлаи содаи дуюм – ҷумлаи пайрави пуркунанда ва ҷумлаи содаи сеюм пайрави сабаб мебошад. Дар маҷмӯъ, матни боло як қолаби ҷумлаи мураккаби омехта мебошад.

*Ба сомонам намекурсӣ, намедонам, чӣ сир дорӣ,
Ба дармонам намекушӣ, намедонӣ магар дардам?* [с.287]

Аз аломати китобати мисраи дуюм (аломати «?») чунин маънӣ мешавад, ки вожаи *магар* вазифаи ҳиссачаи саволии «оё»-ро адо намудааст. Ба гумони мо, дар ин маврид маънии байт ҳалал мепазирад: қаҳрамони лирикӣ чӣ тавр метавонад ба саропо «дард» будани худ шубҳаву гумон дошта бошад! Пас, мантиқи матн талаб мекунад, ки охири мисраи дуюм – ҷумлаи мураккаби тобеъ, аломати нуқта гузошта шавад, зеро *магар* на ҳиссачаи саволӣ, балки вазифаи пайвандаки тобеъкунандаи «ки»-ро дар дӯш дорад. Сарҷумла – «намедонӣ» буда, аз он саволи «чиро?» мебарояд ва ҷумлаи пайрав (дардам) ба ин суол ҷавоб мешавад.

4) *магар* – пайвандаки сабаб (чунки, зеро...):

Зоди роҳи ҳарамӣ васл надорем, магар

Ба гадой зи дари майкада зода талабем. [с.327]

Байти мазкур аз ду ҷумлаи сода иборат аст: мисраи якум ҷумлаи содаи аввал буда, барои сарҷумла, ки мисраи дуюм аст, ҷумлаи пайрав махсуб меёбад. Воситаи алоқа калимаи *магар* аст, ки вазифаи пайвандаки сабабро адо намудааст. Дар ин навъи ҷумлаҳои мураккаб, ҷунонки профессор Б.Камолиддинов таъкид намудааст, аломати вергул бояд пас аз калима - пайвандаки *магар* гузошта шавад [6, с.22].

Ба байти дигар таваҷҷуҳ менамоем:

Нуқтаи холи ту бар лавҳи басар натвон зад,

Магар аз мардумакӣ дида миодде талабем. [с.328]

Ба гумони мо, дар байти боло низ калимаи *магар* вазифаи пайвандаки сабабро адо намудааст. Мисраи дуюм (*аз мардумакӣ дида миодде талабем*) сарҷумла буда, аз он саволи «чаро?; барои чӣ?» мебарояд. Мисраи якум, ки ҷумлаи пайрав аст (*нуқтаи холи ту бар лавҳи басар натвон зад*), ба суоли боло ҷавоб мешавад. Аз ин хотир, ҷумлаи пайрав ҷумлаи пайрави сабаб ба шумор меравад. Дар ин байт низ аломати вергул бояд пас аз калимаи *магар* ҷой бигирад.

Ҳамин тавр, Ҳоча Ҳофиз тамоми имконияти калимаи ёвари «магар»-ро мавриди истифода қарор дода, ин унсури лугавиро дар вазифаҳои мухталиф: пешоянд, пайвандак, ҳиссаҳои саволӣ, ҳиссаҳои маҳдудӣ ва ғ. ба қор бурда, «шоҳи набот» будани қилқаш ва «дилпазиртар аз шахду шаккар» будани офаридахоҷиро ба субут расонидааст.

ПАЙНАВИШТ:

1. Айни С. *Лугати нимтафсилии забони адабии тоҷик.* // Кулӣёт. Ҷ.12. – Душанбе: Ирфон, 1976. – С.13-564.
2. Анварӣ Ҳ. *Фарҳанги бузурги суҳан.* Ҷ.1-8. – Техрон: Суҳан, 1381. – 8592 с.
3. Бурҳон М. *Бурҳони қотеъ.* Ҷ.3. *Таҳияи матн бо пешгуфтор, мулҳақот, тавзеҳот ва феҳристи А.Нуров.* – Душанбе: Адиб, 2014. – 400 с.
4. *Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик.* Ҷ.1. *Фонетика ва морфология.* – Душанбе: Дониш, 1985. – 356 с.
5. Деҳхудо А. *Фарҳанги мутаваассити Деҳхудо. Дар ду муҷаллад (зери назари дуктур С. Шаҳидӣ).* – Техрон: Муассисаи интишорот ва чопи Донишгоҳи Техрон, 1385. Ҷ.1-2. – 3224 с.
6. Камолиддинов Б. *Чанд мушкили гузоштан ё нагузоштани вергул.* – Душанбе: Маориф, 2015. – 56 с.
7. Курганов З.Д. *Ҳиссаҳои «магар» дар як рисолаи маҷҳулмуаллиф* // Ошӯни меҳр. – Хуҷанд: Меъроч, 2016. – С.107-113.
8. Маъсумӣ. Н. Феъл. / *Асарҳои мунтахаб.* Ҷ.2. *Забониносии.* – Душанбе: Ирфон, 1980. – С.176-287.
9. Муин М. *Фарҳанги форсӣ. Дар шаи муҷаллад.* – Техрон: Амири Кабир, 1375. Ҷ.1-4. – 5277 с.; Ҷ.5-6. – 2351 с.
10. Нуров А. *Фарҳанги осори Ҷомӣ. Дар 2 ҷилд.* Ҷ.1. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи ЭСТ, 1983. – 536 с.; Ҷ.2. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи ЭСТ, 1984. – 608 с.;
11. Нуров А. *Фарҳанги ашъори Рӯдакӣ.* – Душанбе: Маориф, 1990. – 368 с.
12. Фардинпур Н. *«Магар» дар ғазалиёти Ҳофиз / Кайҳони фарҳангӣ.* – Техрон, 1382. – №202. – С.68-70.
13. *Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Дар 2 ҷилд (дар зери таҳрири М.Ш.Шукуров, В.А.Капанов, Р.Ҳошим, Н.А.Маъсумӣ).* – М.: Советская энциклопедия, 1969. Ҷ.1. – 951 с.; Ҷ.2. – 949 с.
14. *Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Иборат аз 2 ҷилд. Зери таҳрири С.Назарзода, А.Сангинов, С.Каримов, Ҳ.Султон.* – Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. Ҷ.1. – 996 с.; Ҷ.2. – 1095 с.

15. Халилов А. Ҳиссаҷаҳо дар забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Дониш, 1977. – 118 с.
16. Хонларӣ П.Н. Таърихи забони форсӣ. Дар се мучаллад. – Техрон: Фарҳанги нашири нав, 1387. Ҷ.1. – 414 с.; Ҷ.2. – 408 с.; Ҷ.3. – 487 с.
17. Ҳасандӯст, М. Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ. Ҷ.1-4. / М.Ҳасандӯст. – Техрон: Осор, 1393. – 2955 с.
18. Ҳофиз. Девон. // Ахтарони адаб. Ҷ.29. Таҳияи матн аз Ш. Исрофилниё. – Душанбе: Адиб, 2015. – 480 с.
19. Шоҳаҳмад А. Фарҳанги ашъори Камоли Хуҷандӣ. – Хуҷанд: Хуросон, 2015. – 736 с.

REFERENCES:

1. Aini S. Tajik Part-Detail Dictionary. // Kulliyot. V.12. – Dushanbe: Irfon, 1976. – PP.13-564.
2. Anvari H. Big Explanatory Dictionary V.1-8. – Tehran: Sukhan, 1381. – 8592 .
3. Burhon M. Burhoni Kote. V.3. Text edition with introduction, explanation and index of A.Nurov. – Dushanbe: Adib, 2014. – 400 pp.
4. Tajik modern literary grammar. V.1. Phonetics and morphology. – Dushanbe: Donish, 1985. – 356 pp.
5. Dehkhudo A. Dehkhudo's medium dictionary. In two volumes (under the editorship of doctor S.Shahidi). – Tehran: Publishing house of Tehran University, 1385. V.1-2. – 3224 pp.
6. Kamoliddinov B. Some difficulties to put comma. – Dushanbe: Maorif, 2015. – 56 pp.
7. Kurganov Z.D. Preposition "magar" in the treatise of the anonymous author // Love nest. – Khujand: Me'roj, 2016. – PP. 107-113.
8. Masumi. N. Verb. / Selected works. V.2. Linguistics. – Dushanbe: Irfon, 1980. – PP.176-287.
9. Muin M. Persian dictionary. In six volumes. – Tehran: Amiri kabir, 1375. V.1-4. – 5277 pp.; V.5-6. – 2351 pp.
10. Nurov A. Dictionary of Jomi's works. In 2 volumes. V.1. – Dushanbe: Scientific editor-in-chief of TSE, 1983. – 536 pp.; V.2. – Dushanbe: Scientific editor-in-chief of TSE, 1984. – 608 pp.;
11. Nurov A. Dictionary of Rudaki's Works. – Dushanbe: Maorif, 1990. – 368 pp.
12. Fardinpur N. "Magar" in the poetry of Hafiz / Cultural world – Tehran, 1382. – №202. – PP. 68-70.
13. Tajik dictionary (from X-th century until the beginning of XX century). In 2 volumes (under the editorship of M.Sh.Shukurov, V.A.Kapranov, R.Hoshim, N.A.Masumi). – M.: Soviet encyclopedia, 1969. V.1. – 951 pp.; V.2. – 949 pp.
14. Tajik Explanatory Dictionary. In 2 volumes. Under the editorship of S.Nazarzoda, A. Sanginov, S.Karimov, H.Sulton. – Dushanbe: Shujoiyon, 2010. V.1. – 996 с.; V.2. – 1095 pp.
15. Khalilov A. Particles in Tajik modern literary language. – Dushanbe: Donish, 1977. – 118 pp.
16. Khonlari P.N. Persian history. In three volumes. – Tehran: New edition dictionary, 1387. V.1. – 414 pp.; V.2. – 408 pp.; V.3. – 487 pp.
17. Hasandust, M. Etymological Persian Dictionary. V.1-4. / M.Hasandust. – Tehran: Osor, 1393. – 2955 pp.
18. Hofiz. Divan. // Literature stars. V.29. Text editor by Sh.Isrofilniyo. – Dushanbe: Adib, 2015. – 480 pp.
19. Shohahmad A. Dictionary of the Poetry of Kamoli Khujandi. – Khujand: Khuroson, 2015. – 736 pp.